

For citation / Atf için:

ÇAKMAKKAYA, E. (2024). Kant felsefesinde etik estetik ilişkisi. *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi – KİTOD* 2(3), 65-82. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10991749>, <https://dergipark.org.tr/pub/kitod>

Kant felsefesinde etik estetik ilişkisi

The relationship of ethics and aesthetics in Kant's philosophy

Eda ÇAKMAKKAYA

Dr. Öğretim Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, 25050, Erzurum, Türkiye

E-mail: eda.cakmakkaya@erzurum.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2759-6855

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi / Submission Date:

16/03/2024

Revizyon Tarihleri / Revision Dates:

05/04/2024

Kabul Tarihi / Accepted Date:

19/04/2024

Etik Beyan / Ethics Statement

(X) Makale için etik onay alınmamıştır. Yazar, çalışmanın etik kurul onayına tabi olmadığını beyan eder.

(X) Ethical approval was not obtained for this study. The author declare(s) that the study is not subject to ethics committee approval.

Araştırmacıların çalışmaya katkısı / Researchers' contribution to the study

Yazarın katkısı: Makaleyi yazdı, verileri topladı ve sonuçları analiz etti/raporladı (%100)

Author contribution: Wrote the article, collected the data, and analyzed/reported the results (100%).

Çıkar çatışması / Conflict of interest

Yazar bu çalışmada olası bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

The author declares that there is no potential conflict of interest in this study.

Benzerlik / Similarity

Bu çalışma iThenticate programında taranmıştır. Nihai benzerlik oranı %17'dir.

This study was scanned in the iThenticate program. The final similarity rate is 17%.

Kant felsefesinde etik estetik ilişkisi

Öz

Bu çalışmanın amacı Kant felsefesinde etik ve estetik arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu bağlamda Kant'ın aklın işleyiş yasalarını ortaya çıkarmayı amaçlayan üç kritiği temelinde araştırma yapılacaktır. Kant teorik alanda kullanımları sıkıntı yaratan idelerin karşılığını pratik alandaki kullanımında bulur. Kant içeriğinden arınmış ve biçimsel bir ahlak yasası üzerinden özgürlük kavramına ulaşır. Bu bağlamda, ahlak yasası üzerinden özgürlük kavramına ulaşan etik süreç aynı zamanda estetik süreç olarak beğeni yargısı üzerinden "güzel"e ulaşır. Kant bu süreci anlama yetisi ile hayal gücü arasında geçen özgür bir oyun olarak nitelendirir. Kant'a göre güzel, hayal gücü aracılığıyla ortaya konulan, özne merkezli ama aynı zamanda mantıksal olan bir yargıdır. Bu çalışmada ilk bölümde saf pratik aklın a priori ilkeleri ele alınırken ikinci bölümde yargı gücünün a priori ilkeleri ele alınacaktır. Etik ve estetik arasında ortaya konulan temel ilişki her ikisinin de a priori ve koşulsuz ilkelere dayanıyor olmasıdır. Beğeni yargısının koşulsuzluğu özgürlük kavramına özgürlük kavramıysa ahlak yasasına bağlanacaktır. Sonuç olarak, ahlak yasasının a priori ilkesi özgürlük iken estetik alanın a priori ilkesi beğeni yargısı olduğu ileri sürülecektir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Estetik, Ahlak Yasası, Özgürlük, Güzel

The relationship of ethics and aesthetics in Kant's philosophy

Abstract

The aim of this study is to determine the relationship between ethics and aesthetics in Kant's philosophy. In this context, research will be conducted on the basis of Kant's three criticisms aimed at revealing the functioning laws of the mind. Kant finds the equivalent of ideas whose use in the theoretical field creates problems in their practical use. Kant reaches the concept of freedom through a formal moral law that is free from its content. Thus, the ethical process that reaches the concept of freedom through moral law also reaches "beauty" through the judgment of taste as an aesthetic process. Kant describes this process as a free game between the ability to understand and the imagination. According to Kant, beauty is a subject-centered but also logical judgment put forward through imagination. In this research, while the a priori principles of pure practical reason will be discussed in the first part, the a priori principles of judgment power will be discussed in the second part. The basic relationship between ethics and aesthetics is that they are both based on a priori and unconditional principles. The unconditionality of the judgment of taste will be connected to the concept of freedom, and the concept of freedom will be connected to the moral law. As a result, it will be argued that while the a priori principle of the moral law is freedom, the a priori principle of the aesthetic field is the judgment of taste.

EXTENDED ABSTRACT

The study is aim to discuss the relationship between ethics and aesthetics in Kant's philosophy on three critical grounds. By drawing attention to the importance of Kant, who is remembered with the Copernican Revolution, in the history of philosophy, the a priori common ground point between ethics and aesthetics indicates a certainty. The relevant determination of certainty is a contradiction in terms of post-truth debates, which are considered a popular issue today. For this reason, this study aims to form the basis for further research on post-truth, depending on the accuracy result. The concept of a priori refers to what is independent of experiment but also makes the experiment possible. Although knowledge does not derive solely from experience, it begins with experience, but Kant calls experience a priori (Akarsu, 1998, p. 142). Kant says the following in the preface to the Critique of Practical Reason: "...rational knowledge and a priori knowledge are the same thing." (Kant, 1999, p. 13). Moral

law is formal and is expressed in the imperative mood because it leaves no room for contingency. Moral law, which is devoid of content, is evaluated not in the context of its result but on the basis of the principles that constitute its causes (Kant, 2015a, pp. 30-33). The concept of freedom is located at the intersection of the theoretical and the practical in Kant's philosophy and appears as the possibility of morality (Kant, 2015a, pp. 69-71). While Kant's own basic works will form the center of this research, the work titled Kant's Philosophy by German philosophy historian Heimsoeth, one of Kant's commentators, will also be used as one of the guide works dealing with Kant's philosophy and the complex problems of this theory. Kant's three major criticisms are respectively 1) Critique of Pure Reason; It examines the mind in the light of its theoretical aspect, highlighting the principles of the ability to know. It mostly constitutes Kant's epistemology as we know it and draws the limits of the ability to know. But it also lays the foundations of his ontological understanding and aesthetic understanding. It is the work in which Kant explains most of the concepts on which he bases his philosophy and shapes his philosophical method. 2) Critique of Practical Reason; In this work, Kant deals with the practical aspect of reason. In this work, he examines the aspect that distinguishes humans from natural beings; It tries to reveal the principles that guide humans in the field of morality. 3) Criticism of Judicial Power; In this work, Kant examines the basic principles that constitute our aesthetic values. It aims to build a bridge between man's deterministic structure based on nature and his moral structure based on the practical field, and investigates the principles of mind that determine human judgments and preferences. In the relevant work, Heimsoeth begins by presenting a biography of Kant's life and works. In the light of the relevant biography, Kant's three critics and his views on the philosophy of religion and history are evaluated together with their connections with each other. Analytical method was used in the study. In this regard, Kant's works titled Critique of Pure Reason, Critique of Practical Reason and Critique of Judgment are discussed within the framework of their relationship with each other. In addition, the effects of Descartes and Hume on Kant were taken into consideration. When three critics dealing with the functioning laws of the mind are examined, the concept of freedom is reached in the ethical process depending on the moral law, while in the aesthetic process, beauty is reached from the judgment of taste. For Kant, morality necessitates a sense of respect for every rational subject in relation to the practical side of reason. This necessity ironically reveals freedom. This practical sphere is placed under objective a priori laws. The judgment of taste we see in the aesthetic field is based on the final form of the object, as in the moral law, and is free from the category of utility. While the a priori principle is determined as freedom for the moral law, it is determined as the judgment of taste for the aesthetic field. Both fields are based on a priori and unconditional fundamental principles. For this reason, Kant's ideas, which we can claim to be on the truthist wing, on the question of what kind of society should be created with moral and aesthetic determinations by determining the source and limits of knowledge in the history of philosophy, can be considered together with the concept of post-truth, which is translated into Turkish as 'post-truth', which is becoming increasingly popular today. However, although the problem of truth and post-truth will not be evaluated in this study, this study will form a basis for subsequent evaluations in relation to post-truth.

Keywords: Ethics, Aesthetics, Moral law, Freedom, Beauty

GİRİŞ

Kant, felsefesini yasalar üzerine kurmuştur. Onun en büyük hedefi, akıllı bir varlık olarak insanın bilme ilkesinden başlayarak estetik ve ontik ilkelerini genel geçer yasalar altına almaya çalışmaktır. A priori adını verdiği bu yasaların işleyiş ilkelerini üç büyük kritiğinde göstermeye çalışmıştır. Kant'ın kendi ifadesiyle felsefede Kopernik devrimi yapan bu üç kritik, geleneksel felsefi kavramların yeni anlamlarıyla düşünülmesi gerektiğini vurgular.

Kant'ın en büyük başarılarından biri, Descartes'in açtığı yolda, özne merkezli düşünce anlayışını felsefe tarihine kazandırmasıdır. Kant'tan önce düşünce, özneye dışsal bir anlayışla ele alınmış; nesne, özneye dışsal bir şekilde konumlandırılmıştır. Özne dışında bir dış dünyanın varlığı kabul edilmiş, öznenin şeylerle ilişkisi hep bu dış dünya ekseninde ele alınıp

değerlendirilmiştir. İlk defa Descartes, ben merkezli düşünceyi batı felsefesine sokar ancak onda bile öznenin Tanrı'ya oradan da dış dünyaya açılan bir kapı vardır: "İdenin nedeni ben olamıyorsa, bundan zorunlu olarak dünyada yalnız olmadığım bu idenin nedeni olan başka bir şeyin de var olduğu fikrine varılır" (Descartes, 2007, s. 39). Meditasyonlar, Descartes'in özne merkezli felsefi düşüncesini gözler önüne serdiği eseri olarak karşımıza çıkar. Burada Descartes, önce ruh-beden düalizmine vurgu yapar. Öncelikli konusu budur. İkinci konusu ise kesinlikle ruhun bir mükemmellik fikrini kendisinden aldığı yetkin bir Tanrı'nın varlığını ortaya koymaktır. Bu fikir Kant'ın Kopernik devriminin altında kalan ama yaptığı ben vurgusuyla da bu devrimin habercisi olan bir nitelik taşır. Çünkü Descartes için bile özne, nedenini yine bir dış dünyadan kendisine referans alır. Tabii ki bu referans Tanrı'dan başkası da olmayacaktır. Descartes için Tanrı, doğal akılla, çok kesin ve apaçık şekilde kanıtlanır. Descartes öncelikle Tanrı'nın varlığı için a priori kanıtı öne sürer; buna göre, Tanrı, olması gibi yani, en üst derecede mükemmel/eksiksiz (*parfait*) olarak kavranır. Ona göre Tanrı'nın var olmaması bir eksiklik ya da yoksunluğa işaret eder. Diğer taraftan; insan zihninde bulunan sonsuz bir varlık fikri (Tanrı) bizzat kendisi sonsuz olması gereken bir neden olarak ben'in zorunlu yaratıcısıdır (Kambouchner & de Buzon, 2012, s. 147-151).

İşte Kant, Descartes'in varlık ilkesini dışarıdan, başka bir ilkedan alan düşünen öznesini, ustaca bir dönüşümle bilen özneye çevirir. Bilen özne olarak *ben*, artık varlık ilkesini dışsal bir ilkedan değil; kendi iç dinamiklerinden, kendinden almış olur. Öznenin bu kendine radikal dönüşümü ona dışsal olan alanı, *kendinde şeyi*, hem bilinemez hem de sorunlu yapmakla kalmaz; aynı zamanda bilinemez olan bu dış dünyada aklın yolunu bulmak için sarıldığı ideler alanını da problemlili hale getirir. Yüzyıllardır insanın anlam dünyasını şenlendiren, bilgi dünyasını canlandıran (Tanrı, evren ve ruh) bilinemez olan bir *kendinde şey* alanında, deneyime öncül a priori formlara yani yasalara sahip olmadığı için bilginin nesnelere olamaz şeklinde damgalanır. Kant'ın aklın ideleri dediği Tanrı, Evren ve Özgürlük ya da Ruh teorik alanda bize doğru bilgiyi veremezler. Çünkü deneyde bu üç ideye karşılık gelecek hiçbir nesnenin görüsü verilemez. Bunlar arı usun aşkın kavramları olarak zorunlu bir biçimde anlık kullanımıyla bağlantılıdır (Kant, 2015b, s. 237). Diğer taraftan *kendi için şey* olan eyleyen özne de daha önce felsefe tarihinde görülmediği kadar yüceltilir ve bir taraftan da ona kendi kaderini kendisinin çizeceği bir sorumluluk yüklenir.

Böylece Kant'ın ilk dönüşümü, *ben* olarak, bilen öznenin deneyden ya da salt görüntülerden yola çıkarak oluşturduğu, doğa yasalarıyla uyumlu öznel dünyası kurulmuş olur. Ancak bu durumda öznenin kurmuş olduğu bu dünya salt öznel, soliptik bir dünya olacaktır. Kant

solipsizme¹ düşmemek için bilen öznenin kurguladığı dünyasında doğa, ahlak ve estetik yasalarla uyumlu ve kökenini, salt aklın derinliklerinden alan a priori yasalar kurgular ve şöyle belirtir: “Nesneler ile olmaktan çok *a priori* olanaklı olduğu ölçüde nesnelere ilişkin bilgi türümüz ile ilgilenen tüm bilgiyi aşkınsal olarak adlandırıyorum” (Kant, 2015b, s. 52). Kant, bu muhteşem dönüşümü; bir yandan deney alanına dayandırırken diğer yandan batı felsefesinin köklerine kadar uzanır ve gücünü batı felsefesinin geleneğinden alır. Batı felsefesi tarihi boyunca akılcılık ve deneycilik hiç bu kadar birbirine yakın durmamıştır. Kant’a kadar batı felsefe tarihinde iki farklı koldan ve birbirine paralel olarak yürüyen bu iki akım; Kant’ın a priori kavramına yüklediği akıl dolu anlamları onun felsefesinde birleşme olanağı bulur. Buna göre deneye öncel a priori bilgiler, duyumdan bağımsız ama onları bilgi malzemesi olarak düzenleyen, doğa yasalarını kendinde barındıran ve onları doğaya buyuran anlama yetisinin formları olarak karşımıza çıkar (Nutku, 2016, s. 73).

Anlama yetisine a priori formları monte etmek yetmez. Kant bir de duyarlık adını verdiği ve bizim alıcılığımıza tekabül eden ve bize *nesnelere verilme koşulunu oluşturan a priori tasarımları kapsayan* alma yetisini ekleyecektir. Buna göre “insan bilgisinin belki de ortak ama bizim için bilinmeyen tek bir kaynaktan doğan iki kökü vardır -Duyarlık ve Anlak; bunlardan ilki yoluyla varlığa nesnelere verilir, ikincisi yoluyla ise düşünülürler” (Kant, 2015b, s. 54). Kant’ta bilgi; duyarlığın a priori formları ile anlama yetisinin a priori formlarının etkileşimi sonucu ortaya çıkar: “Duyarlık aracılığıyla nesnelere bize verilir ve yalnızca o bize sezgiler sağlar; ama anlak yoluyla düşünülürler ve kavramlar ondan doğar” (Kant, 2015b, s. 57). Böylece Kant’a göre bilgi, bizim duyarlığımız aracılığıyla aldığımız, bize çarpan nesnelere, anlama yetisinin a priori formları aracılığıyla onu kavramlar altına almamızla oluşur (Sarı, 2024, s. 102). Burada Kant’ın bilgi anlayışına ayrıntılı olarak girilmeyecektir ancak duyarlığın a priori formları ve anlama yetimizin a priori formların anlaşılması bizim için büyük önem taşımaktadır. Buna göre Kant’ın özne merkezli felsefesinin anlaşılmasında özneye ait bu a priori formların anlaşılması temel teşkil eder.

Bu çalışmanın amacı Kant’ın genel felsefesi çerçevesinde ve tabii ki a priori formları ışığında onun etik ve estetik ilişkisini ele almaktır. Çünkü Kant bu a priori formlar ışığında özneyi, belki de değerinden çok fazla bir paye vererek yüceltmiş ve hem bilgisinin sınırlarını çizmeye çalışmıştır hem de davranışları aracılığıyla mutlak ya da *kendinde şeyle* bir bağ kurabileceğini

¹ Tekbencilik olarak bilinen solipsizm eski Türkçede eneiye demektir. Benim dışımda bir dış dünyayı kabul etmeyen ve dış dünyanın ben’im tasarımı olduğunu iddia eden ve kendisine çıkış noktası olarak ben’i alan felsefi görüş (Akarsu, 1998, s. 173).

ifade etmiştir. Araştırmada Kant'ın bilgi kuramı detaylandırılmaksızın ahlak ve değer alanına değinmeye çalışacaktır. Onun transendental felsefesinin köklerini a priori kavramlardan aldığı ve ahlak ve yargı alanının bu ilkeler üzerine kurulduğunu iddia edebiliriz.

Saf Pratik Aklın A Priori İlkeleri

Kant, *Prolegomena* adlı eserine “bu Prolegomena’yı düşünerek okuyan kişi, sadece şimdiye kadarki biliminden şüpheye düşmekle kalmayacak, ayrıca Metafiziğin olanağının temelini oluşturan ve burada dile getirilen istemler yerine getirilmedikçe, böyle bir bilimin hiç var olmayacağından ve bunlar hiçbir zaman yerine getirilmediği için şimdiye dek Metafiziğin hiç var olmadığından emin olacaktır” (Kant, 2000, s. 5) cümlesiyle başlar. Benzer cümleleri *Arı Usun Eleştirisi*'nin, birinci basıma önsözünde de kullanır. (Kant, 2015b, s. 15). Bu radikal cümleler Kant'ın, Metafizik eleştirisi yaparken aslında onu tekrardan inşa ettiğine ve kendi transendental metafiziğini kurduğuna işaret eder. Kant felsefesini oluştururken büyük oranda Hume'dan etkilenir.

Hume, felsefesinde deneyimin, birliktelik ve alışkanlığın imgelemi etkileyerek tasarımlar üzerinde belirleyici olduğunu ifade eder. Böylece bellek, duyular ve anlama yetisi imgelem ya da tasarımların canlılığına bağlıdır demektedir. Bu durum bizi neden ve sonuçlar üzerinden akıl yürütmeye zorlar ve bizi duyuların önünde bulunmayan dışsal nesnelere devamlı varoluşuna inandırır. İnsan zihninin doğal bir yetisi olan bu durum bizi şeyler arasında nedensellik ilişkisi kurmaya zorlar. İnsan zihninin doğal işleyişi bu nedensellik ilişkisi içerisinde bu ilişkinin dayandığı bir ilk nedene ulaşmayı amaçlar. Oysaki bu ilişki zihnin içinde yatar ve zihin bunu izlenimlerin birbirini takip etmesi sonucu kendisinde oluşan alışkanlık yoluyla kazanır. Dolayısıyla nedensellik dışsal bir ilke değil; izlenimlerin birbirini takip etmesi sonucu zihinde alışkanlık yoluyla oluşan bir yanılsamadır. Eğer anlama yetisi, tek başına ve genel kavramlara göre hareket ederse kendini bütünüyle alt üst eder. Zihni bu çelişkili ve karmaşık durumdan doğanın akışına boyun eğerek kurtulur.

Kant'ın aklın aşkın kavramları dediği ideler, mantıksal akıl yürütmelerinde felsefeden çok daha gözü pektir; felsefe görünür dünyada ortaya çıkan görüngülere yeni nedenler ve sonuçlar saptamakla yetinirken, aklın aşkın kavramları, kendine özgü bir dünya kurar ve bize bütünüyle yeni nesnelere sunar. Çünkü aklın aşkın kavramları kolaylıkla açığa çıktığı için zihni güçlü bir biçimde etkisi altına alır ve insanı yaşamını yönlendirmesi hususunda rahatsız eder (Hume, 2009, s. 181-187). Hume, insanın metafiziği, doğası gereği yaptığı bir boş uğraş olarak nitelendirirken; onu psikolojik bir olay olarak görür. Aslında Kant, Hume'un bu tespitini kabul eder ama zaten yıkmaya çalıştığı metafizikte tam da budur. Ama onun kurmaya çalıştığı Metafizik tam da bu yıkıntıların üzerine olacaktır. Kant, Hume'un doğaya dayandırmak istediği pratik ve teorik alanı evrensel ve genel geçer yasalara bağlar.

Kant, Hume'un doğa yasaları ve psikolojik yasalara bağladığı metafizik ilkeleri insanın akıl yetilerine bağlar ve onları doğa varlığı olmaktan çıkarır. İnsanda bulunan duyarlığın a priori yetileri olan zaman ve mekân deneye öncel yetiler olarak karşımıza çıkar. Diğer taraftan anlama yetisinin a priori formları olan kategoriler ise zaman ve mekânda görülen şemaları kavramlar altına almamıza yarar. Bu işlem aklın teorik yanında işlevsel olarak hareket edecek ve bize görünen üzerinde hâkim olan doğa yasalarıyla uyumlu fenomenlerin bilgisini verecektir. Aklın teorik kısmı, bizim duyumsadığımız dünyanın işleyiş ilkeleriyle uyumlu bilgiyi edinmemizde yardımcı olacaktır. Burada aklın teorik kısmıyla ilgili olarak bu kadar bilgiyle yetinilecektir.

Diğer taraftan Kant, aklın pratik kısmıyla insanın ahlaksal boyutuna bir kapı aralamak ister. Aklın teorik kısmında olduğu gibi aklın pratik kısmında da işleyen aklın a priori yasaları vardır. Bu yasalar bizim anlama yetimizle ve aklın *ideleriyle* ilişkili olacaktır. Kant, eyleyen öznenin a priori yasalarını pratik aklın kritiğinde inceler. Burada da tıpkı teorik alanda, bilen öznde etkili olan a priori yasalar gibi pratik alanda, eyleyen öznde etkili olan yasalar vardır. Bu kullanışta akıl, tasarımlarının karşılığındaki nesnelere meydana getiren ve bu nesnelere ortaya çıkarmak üzere belirleyen istemenin nedenleriyle uğraşır (Kant, 1996, s. 16). Aklın pratik yani düşünsel yanı ile ilgili işleyen yasa istemenin güdümündeki bir ahlak yasasıyla ilgili olacaktır.

Burada öncelikle şunu bir daha belirtmek gerekir ki; Kantta, a priori ilkelerin güdümündeki akıl ve hatta a priori ilkelerin koyucusu olarak akıl ne teorik alanda ne de pratik alanda hiçbir şekilde keyfi hareket edemez hep bir yasa altında işler. İşte pratik alanda işlevsel olan yasa da istemenin güdümündeki bir ahlak yasasıdır (Sarı, 2024, s. 102). Öncelikle bu yasa *arzulama yetisinin* bir nesnesini belirleyen bir yasa değildir. Çünkü kişisel tercihi belirleyen neden, bir nesnenin tasarımında ancak özneyle ilişkilidir ve özneyle ilişkili olan bir belirleme de genel bir istemeyle değil kişisel *hazla* ilgili olacaktır. Dolayısıyla nesnel zorunluluğu, bir genel geçerlik ifade eden evrenselliği sağlayamayacağından dolayı genel geçer bir yasa olamaz. İkinci olarak bu yasa mutlulukla ilgili de olamaz haz gibi mutluluk kavramı da anlama yetisine ait değil duyuya aittir. Buna göre, kişisel tercihi belirleyen nedenler nesneden kaynaklı haz veya acı duygusuyla ilişkili olan bütün ilkeler ben-sevgisi altında sıralanır (Kant, 1999, s. 25). Duyuya ait olduğu içinde kişisel bir içerikle belirlenirler dolayısıyla genel geçer bir yasa olamazlar. Bunun yanında genel geçer yasalar ancak istemenin içeriği değil ama biçimi bakımından belirlenebilir. Çünkü pratik bir ilkenin içeriği, istemenin nesnesidir. Buna göre bu nesne istemeyi belirleyen nedense, istemenin kuralı deneysel bir koşula bağlı olduğu için genel geçer bir yasa olamaz. Bu yasayı bütün içeriğinden soyutladığımız zaman geriye sadece biçimi kalacaktır ve bu biçim istemenin

genel geçer yasa olacaktır. Bu yasa her düşünen varlık için hem bir kendiliğindenlik taşır hem de apaçıktır.

Ahlak yasası bize, kendini ilk gösteren yasadır ve bizi özgürlük kavramına götürür. Kant'ta ideler varlık yapısını saf akıldan alır. Buna göre; bir ve tek olan saf akıl, biri görülebilir olanda işlevsel olmak üzere diğeri düşünülebilir olanda işlevsel olmak üzere ikiye ayrılır. İlkinde duyarlığımızın a priori formları olan zaman – mekânla ve anlama yetimizin a priori formları olan kategorilerle bir kurallar yetisi olarak görülebilir olanın – şekle ait olan tarafını-ki anlama yetimiz aklın hem görülebilir olan tarafıyla hem de düşünülebilir olan tarafıyla ilişkilidir-ikincisinde hem anlama yetisinin a priori formları olan kategorilerle bir ilkeler yetisi olarak hem de saf aklın kavramları olan idelerle düşünülebilir olanın işlevini açıklar. Bu demektir ki ideler (Özgürlük, Tanrı ve Ölümsüzlük) saf aklın hem teorik kısmında hem de pratik kısmında etkilidir. Aklın teorik kısmında bir nesnesi olmadığı için insanı aklın, görüsü olmadan ve yalnızca mantık ilkeleri yoluyla kavramlar üzerinden yapmaya kalktığı bütünleştirmeden dolayı akli çelişkiye sürükler ama aynı ideler, özellikle Özgürlük idesi, pratik alan söz konusu olduğunda istemenin güdümündeki ahlak yasasıyla birlikte, akılsal varlığın tek ve doğru rehberi olur.

Demek ki; pratik alanda doğrudan bilincine vardığımız ahlak yasasıdır. Akıl, ahlak yasasını bütün duyusal koşulların etkisinden bağımsız olarak belirler ve bu belirleme eyleyen özneyi özgürlüğe götürür (Kant, 1999, s. 34). Burada önemli olan ve kendini bize gösteren şey a priori bir yasa olarak içeriğinden arınmış istemenin güdümündeki bir ahlak yasasının saf aklın bir idesi olan özgürlüğe bizi taşımasıdır. Buna göre saf pratik aklın temel yasası “öyle eyle ki, senin istemenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin” (Kant, 1999, s. 35) temel ilkesi olarak karşımıza çıkar. Bu yasa, kendi biçimsel ilkesinden kaynaklı olarak bir buyruk taşır. Bu buyruk insanın özgür olarak isteklerinin genel geçer bir yasanın altında konumlanacak şekilde olması gerektiğini ifade eder (Kant, 1999, s. 45). Kant burada özgürlüğün hem negatif anlamına hem de pozitif anlamına vurgu yaparak; pozitif özgürlük, koşulsuz buyruğun güdümündeki bir istemeden kaynaklı olarak saf aklın kendi kendine yasa koymasını ifade eder diyecektir. Özgürlük yoluyla insan doğrudan ahlak yasası tarafından belirlenir ve bu yasayı geliştirmek insanın ödevidir.

Kant, ahlak yasasının özgürlük yoluyla nedenselliğin bir yasası olduğunu bildirir. Bu demektir ki ahlak yasası duyular-üstü bir doğanın olanağının yasasıdır. Bu şekilde ahlak yasası teorik alanda belirlemeden bıraktığı aşkın kavramlara ilk defa nesnel gerçeklik sağlar (Kant, 1999, s. 54). Ahlak yasası ve özgürlük birbirlerini gerektirecek şekilde konumlanırlar. Ahlak yasası

biçimsel olarak varlığıyla özgürlüğü gerektirir. Özgürlük ise ahlak yasasını duyular-üstü alanın nedensellik ilkesine bağlı bir ilkesi yapar. Özgür olan her akıl sahibi varlık ister istemez eylemlerinde ahlak yasasının biçimsel buyruklarını uygulamak zorunda kalır. Bu zorunluluk yasanın buyurduğu bir zorunluluktur. Bu buyruklar akıl sahibi her varlığın davranışlarında ödev olarak karşımıza çıkar. Bu ödev, eyleyen özneyi kendinde şey'e değil ama diğer öznelere karşı da sorumlu kılar.

Demek ki saf pratik akılda işlevsel olan yasa istemenin güdümünde işleyen ve kendini bize ancak özgürlük aracılığıyla açan ahlak yasasıdır. Ahlak yasası, kendini gösterebilmek için özgürlüğü gerekli kılar; özgürlüğü bilebilmemiz içinde ahlak yasasının varlığına ihtiyaç duyarız. Buna göre, bütün akıllı varlıklar için özgürlük, ahlak yasasının bir "ratioessendi"si (varlık nedeni), ahlak yasası ise özgürlüğün bir "ratiocognoscendi"si (bilgi) nedeni olarak karşımıza çıkar. Bunun yanında saf pratik akılda etkili olan ve eyleyen öznenin eylemlerine yön veren başka kavramlar da vardır. En yüksek iyi kavramı bunlardan biridir. Kant felsefesinde ister aklın teorik kullanımında olsun isterse de aklın pratik kullanımında olsun aklın kavramlar yoluyla düştüğü hep bir diyalektik söz konusudur. Diyalektik kelimesi Kant'ta, Platon ve Hegel'in kullandığı anlamının dışında farklı bir anlamda kullanılır. Kant bu terimi, kendi içinde boşu boşuna dönen bir kavram çatışması anlamında Sofistlerden ve Eristiklerden alır. O, akıldaki diyalektik yapıyla insan aklının yapısında bulunan, akıl sahibi hiç kimsenin kendisinden kaçınamayacağı bir dinamizmin varlığını göstermek ister. Buna göre insan aklının genel işleyişinde öyle bir yanılsama vardır ki, bundan kaçınılamaz; hatta bu fark edilse, buna yanılsama olarak bakılsa bile, o kaybolmaz (Heimsoeth, 2007, s. 101). Aklın düşmüş olduğu bu diyalektik durum akli her defasında çelişkiler içinde bırakacaktır. Bu diyalektik durum, bir aklın idesi olan koşulların tümü dolayısıyla koşulsuz olanın idesi görünüşlere, onlar kendi başına şeylermiş gibi uygulandığında ortaya çıkar. Saf aklın pratik kullanımında bu diyalektik durum, pratik koşullu olanda koşulsuz olanı; hem de onu istemeyi belirleyen neden olarak değil, ama en yüksek iyi adı altındaki nesnesinin koşulsuz tümlüğü olarak ortaya çıkar.

Ahlak yasası, istemeyi belirleyen nedendir. Ancak bu yasa salt biçimsel olduğundan dolayı istemenin her türlü nesnesinden soyutlanmıştır. Bu durum bize en yüksek iyinin, saf pratik aklın tek nesnesi olsa bile istemeyi belirleyen neden olamayacağını söyler: "Yalnızca ahlak yasası, en yüksek iyiyi ve onun gerçekleşmesini ya da geliştirilmesini saf istemenin nesnesi yapan neden olarak görülmelidir" (Kant, 1999, s. 119). Her ne koşulda olursa olsun aklın pratik kullanımında saf istemeyi belirleyen ilke biçimsel olarak ahlak yasasıdır. En yüksek iyi, istemeyi belirleyen nesne olamaz. Demek ki en yüksek iyi de ahlak yasasının altında olmak

zorundadır. Buna karşılık en yüksek iyi, hem kendi olarak koşulsuzdur yani kendisi koşulsuz olandır hem de kendi cinsinden daha büyük bir bütünün parçası da değildir. En yüksek iyinin altında erdem ve mutluluk bir arada bulunur. Buna göre Erdem ve Mutluluk ikisi birlikte kişide en yüksek iyinin oluşmasını sağlar (Kant, 1999, s. 121). Burada erdemın mutlulukla olan ilişkisi iki şekilde ele alınabilir. İlkinde, öznenin maksiminin her ikisinin ayrı ayrı altına konulduğunda da aynı sonucu vermesi beklenir ikinci olarak da erdem, mutluluğu herhangi bir etki altında kalmadan meydana getirmelidir. Buna göre; en yüksek iyi; ahlaksal açıdan doğru olarak belirlenmiş bir istemenin gerekli ve zorunlu olan en yüksek amacı olmakla kalmaz aynı zamanda böyle bir istemenin hakiki nesnesi de olur. Bununla birlikte en yüksek iyinin ilk koşulu olarak en üstün iyi karşımıza ahlaklılık olarak çıkarken; mutluluk ise ahlaksal koşulun yerine getirilmesine bağlı olarak en yüksek iyinin bir koşulu olur.

Daha önce belirtildiği gibi aklın teorik kısmıyla pratik kısmının işleyiş ilkeleri farklıdır. Saf bir bilgiyi pratik olarak genişletmenin yolu istemeyi dolaysız olarak belirleyen buyruğun niteliğinden geçer. Yani bütün teorik ilkelere bağımsız pratik-zorunlu olarak tasarılanan bir (isteme) nesnesi olarak bir amacın verilmiş olması gerekir; bu da burada en yüksek iyidir. İlgili durum ise üç teorik kavram, yani özgürlük, ölümsüzlük ve Tanrı kavramlarının zorunlu olarak varsayılmasını gerektirir (Kant, 1999, s. 145). Bu üç kavram, aklın teorik kısmında kendiliğinde bir bilgi içermezler ama aşkın düşüncelerdir. Ancak zorunlu pratik yasa aracılığıyla nesnel gerçeklik kazanırlar. Aklın teorik kısmında nesnesiz ve akla dışsal olan bu kavramlar; aklın pratik kullanımında nesnesi olan, içkin ve kurucu hale gelirler çünkü bu üç *ide* aklın pratik kullanımında, “pratik aklın zorunlu nesnesi olan en yüksek iyiyi gerçek kılma olanağını temellendirirler” (Kant, 1999, s. 147). Bunu, aklın teorik kısmında kategorilerin yaptığı işlevin benzerini aklın pratik kısmında yaparak yerine getirirler. Böylece, “ahlakça belirlenmiş bir istemenin nesnesinin (en yüksek iyinin) kavramına ve onunla birlikte onun olanaklılığının koşullarına- Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük idelerine- de gerçeklik sağlanır” (Kant, 1999, s. 150).

Aklın pratik alanında işleyen ilkenin istemenin güdümünde olan, içeriğinden soyutlanmış, biçimsel ve a priori olan bir ahlak yasası olduğu görülmüştür, ahlak yasası bizi özgürlük idesine götürecektir. Ahlak yasası kendini koşulsuz buyruk olarak eyleyen özneye dayatır. Buyruk kendini ödev olarak sunar ve en yüksek iyiyi de belirlemiş olur. En yüksek iyi ise karşımıza erdem ve mutluluğun birlikteliği olarak çıkar. Erdem’in etkisindeki bir ödev bilinci bizi mutluluğa layık hale getirecektir. İstemenin güdümündeki ahlak yasası özgürlüğe kapı açacak; özgürlükte, erdemle karışık zorunlu bir mutluluğa eyleyen bireyi taşıyacaktır. Aklın pratik

alanında meydana gelen bu olaylar aklın a priori ilkeleri ve ideler aracılığıyla işlerlik kazanacaktır. Kant'ın ödev ahlakı, bireyi ahlak kuralları alanında onu dışsal etkilerden soyutladığı ve tek mutlak otorite yaptığı için bireyci ama ne yapması değil de ne yapmaması gerektiğini telkin ettiği ve bu şekilde de ahlakı her türlü sezgi ve deneyden ayırdığı içinde biçimseldir denilebilir (Kargın, 2024).

Yargı Gücünün A priori İlkeleri

Yargı gücünün eleştirisi Kant'ın son eleştirisidir ve Kant burada hem aklın teorik kısmı ile pratik kısmını birleştirmeye çalışır hem de estetik alanın temellerini atar. Estetik akıl, teorik akıl ile pratik akıl arasında hem köprü hem de denetleyici olarak işlev görür ve her iki akıl arasındaki irtibatı sağlar. Kant, amacı doğrultusunda bu eleştirisinde de aklın a priori ilkeleri belirlenmeye çalışılır. Kant'ın öncelikle belirlemeye çalıştığı güzelin ne olduğudur. Kant'ın estetik anlayışı beğeni yargısı üzerinden yürür. Beğeni, güzeli yargılama yetisi olarak karşımıza çıkar. Bir şeye güzel diyebilmemiz için imgelem yetisini öznedeki haz duygusuna bağlantılarız. Buna göre beğeni yargısı öznel ve estetik bir yargı olarak karşımıza çıkar. Kant'a göre güzel yargısı anlama yetisi aracılığıyla nesne üzerinden yürümez ama hayal gücü üzerinden özne ve onun hoşlanma duygusu üzerinden yürür. Dolayısıyla beğeni yargısı mantıksal yargı değil ama belirlenim zemini özne olan estetik bir yargıdır ve bu yargı fenomen alandaki nedensellik ile numenal alandaki özgürlük kavramı arasındaki boşluğu güzelliğe yönelmiş estetik deneyim ile kapatır (Bozkurt, 1995, s. 123). Güzeli, bilgisel ve kavramsal olan ile hoş ve iyinin karşılaştığı yerde ortaya çıkar. Buna göre güzel yargısı hem öznel hem de objektif, genel geçer bir nitelik taşır ve Kant, estetik yargıda da doğa ve özgürlük alanında olduğu gibi bu üç alanı birbirine indirgmeden sentetik a priori yasalara ulaşmayı amaçlar. Dolayısıyla estetik alan, teorik akıl ile pratik akıl arasında oluşan düalizmi ortadan kaldırmayı hedefe alır. Denilebilir ki estetik alan, duyusal olan ile ussal olanın ve zorunlu olan ile özgür olanın bir birleşimidir. Estetik akıl, zorunluluk alanından özgürlük alanına uzanan bu yolculuğu duygu da ortaya çıkarır bir başka deyişle teorik akıldaki doğru ile pratik akıldaki iyi, güzel olarak estetik akılda birleşir. (Kargın, 2024). Dolayısıyla etik olanın görüntüde güzel olarak açığa çıkmasını ifade eder.

Estetik alanındaki sentetik a priori yargılar, teorik ve pratik alanındaki sentetik a priori yargılardan farklıdır. Teorik alanda nesnelere duyularımıza gelen etkiler kategoriler aracılığıyla akıl tarafından işlenerek akla uygun yargı türü olarak ele alınır gerçi estetik yargılarda da aklın nesneyi kategoriler aracılığıyla işlemesi söz konusudur. Ancak aralarındaki fark estetik yargının nesnesinden kaynaklanır. Estetik yargının nesnesi sıradan, olağan ve doğal bir nesne değil bir dehanın yaratımı olarak sanat eseridir ve estetik yargıda, yargıda bulunan

kişinin hoşlanma duygusuyla açığa çıkan bir beğeni duygusu vardır. Beğeni duygusu, zorunlu kategorik öğelerin dışında kalan, öznel bir duygunun oluşturduğu bir yargıdır ve evrensel olan güzel yargısında bulunabilmenin olanağını sağlar. Yani uyarıcı estetik obje ile estetik yargının birlikteliği zorunlu olur. Kant'ın anlayışına göre estetik obje olmadan estetik yargı olan güzel yargısı ortaya çıkmaz. Estetik olay, estetik objeden haz alma, haz almadan beğeniye, beğeniden de estetik yargıya varan bir süreci izler. Bu süreç, anlama yetisi ile hayal gücünün arasındaki özgür bir oyundur. İlgili oyunun sonucunda güzel yargısı belirlenir. Kant'a göre güzel, kavrayış gücü aracılığıyla değil, hayal gücü aracılığıyla bilinir ve beğeni yargısı, bilme veya idrak etmeye ilişkin bir yargı değildir. O, güzel üzerine verilmiş bir yargıdır ama bu yargı aynı zamanda mantıksal ve özne merkezli bir yargıdır da çünkü bu yargının kaynağı öznedir. Beğeni yargısı öznedeki temellendirilen, var olana ilişkin bilgi vermeyen ve kendini farklı duygularla açığa çıkaran bir tür duygulanımdır. Bununla beraber beğeni yargısı öznedeki hoşlanma duygusuyla açığa çıkar ve bu şekilde öznedeki haz alma duygusu hoşlanma duygusu ile temellendirilir. Bu temellendirme sonucunda kişide güzellik üzerine yargıda bulunabilme özelliği açığa çıkar.

Beğeni yargısını belirleyen hoşlanma çıkarılsız olmak zorundadır çünkü içine en küçük bir çıkarın karıştığı yargı çok yanlış bir yargı olacağı için arı beğeni yargısı olmayacak ve "güzel" in yargısını yansıtmayacaktır. Buna göre, bir nesnenin varoluşunun tasarımı ile bağlanılan hoşlanma, istek yetisiyle bağlantılı olduğu için çıkara dayalı bir hoşlanma olacaktır. Bununla birlikte duyum aracılığıyla harekete geçen hoşlanma da bize bilgi veremez. Duyumsamak bize bilgi vermekle beraber bir şeyi duyumsamakla ondan hoşlanmak arasında fark vardır. İlkinde duyumsanan şeyin nesnel bir bilgisi varken; ikincisinde duyumsanan şeyden alınan estetik bir haz vardır. Bir şeyin hoş olduğunun yargısına varmak obje ile ilişkilidir oysa bir şeyin güzel olduğu hakkındaki yargı özne ile ilgili olacaktır. Hoşlanma, duyu yoluyla herhangi bir obje hakkında verilen bir yargıdır. Dolayısıyla belirleyici olan objedir ve hoş üzerine verilen yargı, güzel üzerine verilen estetik bir yargı değil ama obje ile öznenin karşılıklı ilişkisinden doğan ve öznenin objenin nesnesi hakkındaki yargısıyla sonuçlanan bir duygudur.

Bunun yanında hoş ve iyi arasında da fark vardır. Kant'a göre, iki türlü iyiden hoşlanma vardır. İlki bir şey için iyi olandan hoşlanmadır ki bu yarar ya da çıkarla ilişkilidir. Ama kendinde iyi olan, kendi için hoş gider. Dolayısıyla hoş ile iyi birbirinden farklıdır. İyi öncelikle akıl ve amaçlar arasındaki ilişki bakımından ele alınmalı ve bize her işimizde eşlik eden bir durum olduğu gösterilmelidir. Hoş ile iyi arasındaki benzerlik nesnedeki çıkarla ilişkisidir. Buna göre, yalnızca dolaylı iyi değil aynı zamanda mutlak ve her bakımdan iyi olan ahlaksal iyi de en iyi

istemenin nesnesi olduğu için en yüksek çıkarı taşır. Kant beğeniye bir nesne veya tasarım türünü çıkarsız bir hoşlanma şeklinde yargılama yetisi olarak belirler. Kant, böyle bir hoşlanmanın nesnesini güzel olarak adlandırır. Buna göre, “kavramlar olmaksızın bir evrensel hoşlanmanın nesnesi olarak tasarımılandır” (Kant, 2016, s. 45). Bu durum güzelden çıkarsız hoşlanılmasından kaynaklanır. Eyleyen öznenin eğilimi bir çıkar üzerine dayanmadığı için ama hoşlanma açısından da özgür duyumsadığı için hoşlanmanın zemini öznesinin bulunduğu öznel koşullarda bulunmaz. Onu herkes durumunda varsayabileceği şeyde temellenmiş olarak görmelidir. Herkese benzer bir beğeniye yüklemek için zemini olduğuna inanmalıdır. Böyle bir durum, beğeni yargısını çıkardan yalıtılmış bir şekilde sadece biçimsel olarak, herkes için geçerli olan istemede bulunur ve nesnelere üzerine dayalı evrenselliğe bağlı olmadan yapılır.

Beğeni, duyusal olarak herkeste öznedir ama güzel olanda o beğeniye başkası içinde aynı kılacak bir hoşlanma devrede olmalıdır. Böylece beğeni, hoş üzerinde yargılayıcı bir güce sahip olur, yargı yoluyla herkese yüklenir ve ‘*güzel olan kavram olmaksızın evrensel olarak haz veren*’ (Kant, 2016, s. 45) şeklinde karşımıza çıkar. Bununla birlikte beğeni yargısı, bir nesnenin ereksellik biçimini temele alır ve a priori ilkelere dayanır. Ancak beğeni yargısının temelinde hiçbir öznel erek yatamaz. Bunun yanında beğeni yargısının zemininde yatan a priori ilke haz olarak karşımıza çıkar. Bu noktayı açıklamak gerekir; *Arı Usun Eleştirisi*’nde, aklın teorik kısmında akıl, deneyimin sınırlarını aşan ve kendisini antinomilere götüren aklın idelerinden hareket edemez (Kant, 2015b, s.284). Burada nedensellik, duyarlık ve anlama yetisinin a priori ilkesinin duyu da verili olan ve görülebilen olanı kavramlar altına almasıyla sınırlı olur. Özgürlük burada akli antinomilere sürükleyen aklın bir idesi olarak karşımıza çıkar. Ancak aklın pratik kısmında aynı özgürlük bu sefer istemenin güdümündeki bir ahlak yasasının hükmü altında iş görür, duyu-üstü bir nedensellik içinde kendini bulur. Yani aklın teorik kısmında güvensiz bir zemin teşkil eden özgürlük aklın temelini sallarken; aklın pratik kısmında ahlak yasasının bilgi nedeni olarak karşımıza çıkar ve ahlak yasasının gerekliliğini insana sunar. Bu gereklilik, teorik alanda doğa yasaları ilkeleri doğrultusunda belki de ondan daha determinist bir yapıda eyleyen özneyi kısıtlar ve bu zorunluluk kendisini bir amaçlar ülkesinde başkasına saygı ilkesi altında toplar. Başkasına saygı, aklın pratik kısmının a priori zemini olarak karşımıza çıkar.

Bunun gibi estetik yargılarda da işleyen süreç, çıkarsız ve öznel ereksellikten arındırılmış bir haz duygusu beğeni yargısının a priori zemini olarak kendisini bize sunar. Haz, estetik yargıda iş görürken, seyredici ve biçimsel konumda bulunurken; ahlakın hüküm sürdüğü pratik alanda nesnel ve kılıfsal bir içerik taşır. Kant (2016, s. 53) bunu şu şekilde ifade eder:

“Öznenin bilgi yetilerinin oyunundaki salt biçimsel erekselliğin bilinci, bir nesnenin onunla verildiği bir tasarım durumunda, hazzın kendisidir, çünkü öznenin bilme yetilerinin dirileşmesi açısından etkinliğinin bir belirlenim zeminini, öyleyse genelde bilgi açısından bir iç nedenselliği kapsar, ama belirli bir bilgiye sınırlanmış olmaksızın ve öyleyse bir estetik yargıda bir tasarımın öznel erekselliğinin yalnızca biçimini kapsar. Bu haz hiçbir yolda kılıfsal değildir.”

Böylece Kant, hazzın, beğeni yargısının a priori zemini olduğunu göstermiş olur.

Bununla beraber salt beğeni yargısı tüm çıkardan soyutlandığı ve böylece salt biçime kavuştuğu için acı ya da neşeden arınmış olur. Bu durum özneyi salt beğenin çekicilik ve heyecandan bağımsız olduğu bir düzeye getirir. Böylece çekicilik ve heyecanın etkisinin dışında kalan ve zemininin ereksellik olduğu bir beğeni yargısı arı beğeni yargısı olacaktır (Kant, 2016, s. 54). Arı beğeni yargısı, eksiksizlik yani salt kendinde iyi kavramından bağımsız olmakla beraber aynı zamanda bir nesnenin belirli bir kavramının koşulu altında da olamaz. Buradan çıkan sonuca göre; “güzellik bir nesnenin erekselliğinin biçimidir, ama ancak bu bir ereğin tasarımı olmaksızın kendisinde algılandığı sürece” (Kant, 2016, s. 64). Estetik yargı, buna göre hem nesnel bir bilgi yargısı değildir hem de zorunlu belirli kavramlardan türetilemez dolayısıyla apodiktik bir yargı olamaz. Buna karşın beğeni yargısı herkesten onay bekler. Üstünde durduğu a priori zemin bunu bize zorunlu kılar. Buna göre, beğeni yargısının öncelikle belirli bir nesnel ilkesi olmadığından ikinci olarak da kavramlar yoluyla elde edilemediğinden dolayı öznel ilkeleri vardır ve bu öznel ilkeleri duyular yoluyla ve evrensel geçerlilik ile belirlenen ortak duydur. Ancak bu ortak duyu deneyimin üzerine temellendirilemez. Öyleyse “ortak duyu, salt ideal bir normdur ki onun varsayımı altında onunla anlaşan bir yargı ve bir nesneden böyle bir yargı da anlatılan hoşlanma herkes için haklı olarak kural yapılabilir... ve böylece bu belirsiz bir ortak duyu normu bizim tarafımızdan edimsel olarak varsayılır ve bunu beğeni yargılarında bulunma savımız tanıtılır” (Kant, 2016, s. 67). Böylece güzel olan, herhangi bir kavram altına girmeden zorunlu bir hoşlanmanın nesnesi olarak bilinir.

Yüce de güzel gibi bir kendi için haz duygusunu ve derin-düşünme yargısını bünyesinde taşır. Aralarındaki fark; “doğanın güzeli nesnenin sınırlarından oluşan biçimi ilgilendirirken; yüce biçimsiz bir nesnede bulunur... Bunun yanında güzel belirsiz bir anlık kavramının sergilenişi için, Yüce ise bu tür bir us kavramının sergilenişi için alınıyor görünür... Dolayısıyla hoşlanma birincide niteliğin ikincide niceliğin tasarımı ile bağlı görünür” (Kant, 2016, s. 71). Buna göre, güzel kendisinde yaşamın yükseltilmesini taşırken; yücenin duygusu hazdır ve sadece dolaylı olarak doğar. Peki, neye yüce deriz? “Saltık olarak büyük olana yüce deriz” (Kant, 2016, s. 74). Bir şeyin mutlak olarak büyük olması başka her şeyin ondan daha küçük olduğu anlamına gelir. Bu demektir ki ölçüyü belirleyen yücenin kendi içindeki bir ölçüttür. O, öyle bir büyüklüktedir

ki sadece kendisi ile eşit olabilir. Kendisinin dışındaki diğer bütün şeyler ondan aşağıdadır. Demek ki; “Yüce onunla karşılaştırma içinde başka bir şeyin küçük olduğu şeydir... Ve yüce yalnızca anlığın duyunun her ölçününün ötesine geçen bir yetisini tanımlayan düşünebilmedir” (Kant, 2016, s. 76). Bununla beraber güzel, sınırlı bir nesneyi gerektirir oysa yüce sonsuzluktan gelir. Benzer şekilde güzelden alınan haz, hayal gücü ile düşünme gücü arasındaki uyuma dayanırken; yüce olarak nitelendirilen şeyde bu uyum yoktur daha doğrusu bu uyumsuzluk yüceyi doğurur. Güzelin verdiği haz apansızın ortaya çıkarken; yücenin verdiği hazda yaşamsal güçler duraklar ve sonrasında bu güçlerin taşkınlığı başlar. Güzelin uyandırdığı duygu, algı ile başlarken yücenin uyandırdığı duygu, algıdan sonra ortaya çıkar ve haz ile acının iç içe geçtiği bir süreç yaşanır. Güzele duyulan duygu saf olduğu halde yüce olana duyulan duygu gelgitlerin yaşandığı karışık bir duygudur. Yüce hayal gücümüzü zorlar ve kişide heyecan uyandırır. Kant, yüce duygusunu matematik ve dinamik olmak üzere ikiye ayırır (Kant, 2016, s. 104-105). Kant yüce duygusu için doğada hüküm süren olayları gösterir ancak bu yüceliğin tabiattan kaynaklanmadığını kişinin kendisinde tabiatın tasarımına yüce bir karakter veren ruhun eğiliminden kaynaklandığını ifade eder. Bu kişinin kendinde var olan bir yüceliğin doğması ile sonuçlanır.

Demek ki haz duygusu, bir nesne söz konusu olduğunda hoş, güzel, yüce ya da iyi olarak nitelendirilir. Buna göre hoş, istemenin güdüsü olarak tek bir türdendir ve anlama yetisinin etkisinin yargılanmasında sadece hoş duyumun büyüklüğü dikkate alınır ve nicelik olarak kendini gösterir. Kültürle ilişkili olmadığı gibi sadece hazza aittir. Buna karşın güzel ise, nesnenin anlaşılır olabilen ve kavramlara indirgenebilen niteliğinin tasarımını ister. Kültürü yükseltmekle kalmaz bunun yanında haz duygusunun yanında erekselliği de dikkate alır. Yüce, doğa tasarımında duyulur olanın olanaklı bir duygu-üstü kullanımına uygun olan yargılardan oluşur. Mutlak olarak iyi ise, esinlendiği duyguya göre, mutlak olarak zorlayıcı bir yasanın sayesinde öznenin yetilerinin belirlenebilirliği olarak kendini a priori kavramlar üzerine dayalı bir zorunluluk yoluyla ortaya koyar. Bu isteme kendi içinde herkes için bir onay buyruğunu da bünyesinde taşır. Estetik değil ama arı entelektüel yargı yetisine aittir; doğaya değil ama özgürlüğe aittir. Yine de ahlaksal duygu, “estetik beğeni yargısı ve bunun biçimsel koşulları ile öyle bir düzeyde yakındır ki, eylemin ödevden yasaya uygunluğunu aynı zamanda estetik olarak, yüce olarak ya da giderek güzel olarak tasarımılanabilir kılabilir ve bunu arılığından vazgeçmeksizin yapabilir” (Kant, 2016, s. 89).

SONUÇ

Sonuç olarak Kant'ta ahlak, aklın pratik tarafı ile ilişkilidir ve kendisini entelektüel bir yapı olarak sunar. Kendi içinde bir amaçsalılık taşır. Buna göre saygı duygusu, bir amaçlar ülkesinde öznenin kendisi gibi olan akıl sahibi varlıklara karşı göstermekle yükümlü olduğu bir duygu olarak karşımıza çıkar. Bu duygunun zorunluluğu, özgürlüğü zorunlu ve gerekli kılan istemenin güdümündeki bir ahlak yasasından kaynaklanır. Ahlak yasasının en büyük özelliği duyusal alanda değil ama ahlaksal alanda özneyi, diğer akıl sahibi varlıklara karşı sorumlu tutarak determine etmesidir. Bu zorunluluk yasanın buyruk özelliğinden ileri gelir. Buyruk o kadar güçlüdür ki, özneyi, aklın teorik alanındaki doğa yasalarına benzer şekilde bağlar. Öznenin salt eylem alanı olan aklın pratik tarafında ilgili bağlayıcı yasalar, öznenin hareketlerine bir düzenlilik verir ve onları hizaya sokar. Ahlak yasası, aklın pratik tarafının taşıyıcı ilkesi olarak özellikle özgürlük idesinin altında durur ve onu harekete geçirir. Tanrı ve evren ideleri özgürlüğün domine ettiği bir özneye varlıklarını ilan ederler. İlan o kadar apaçıktır ki; Kant felsefesinin taşıyıcı ayaklarından birini oluşturur. Eğer idelerin, özellikle özgürlük idesinin olmadığı kanıtlanabilirse; Kant'ın felsefe sistemi tümüyle çöker. Ama buna imkân yoktur çünkü Kant'ın özgürlüğü, Platon'un güneşi misalidir; kendisini kör gözlere bile gösterir. Aklın pratik alanı kesinlikle nesnel a priori yasalar altına alınmış ve hiçbir şekilde keyfiliğe yer bırakılmamış bir alandır. Diyebiliriz ki; doğa yasalarının hâkim olduğu, aklın teorik kısmından daha sahici ve gerçektir.

Estetik alan tamamen öznel bir haz ilkesinin güdümünde işler. Beğeni yargısı, öznel, estetik bir yargıdır ve çıkarısız bir hoşlanma güdümü altında iş görür. Çıkarısız hoşlanma, hoş giden şeyin yargısında, istek yetisini uyandıracak küçük bir çıkarı ya da duyumun manipüle edilmesini tetikleyecek en ufak bir etkiyi içinde barındırmaz. Çıkarla bulanmış bir istek ya da manipüle edilmiş bir duyum, arı estetik hazzın oluşmasını engeller. İstemenin güdümündeki ahlak yasasında olduğu gibi haz duygusunun güdümündeki beğeni yasası da çıkardan arındırılmış, biçimsel bir formda olmalıdır. Bunun yanında estetik algı kavramsal spekülasyonlar yoluyla oluşturulamaz. Onun erekselliği kişisel hazzı tetikleyecek öznel ereklerle elde edilemez. Beğeni yargısı bir nesnenin ereksel biçimini temele alır ve dünyevi bütün çıkarlardan arındırılarak işler. Arı beğeni yargısı yoluyla oluşan salt estetik yargı hem nesnel bir bilgi yargısı değildir hem de zorunlu kavramlardan üretilmez. Bu açıdan salt ahlak yasasından ayrılır. Çünkü ahlak yasası eyleyen özneyi diğer akıl sahibi varlıklara karşı sorumlu tutar. Oysaki estetik yargı salt öznel bir haz yargısıdır. Ancak o, aynı zamanda *ortak duyu* adı altında kavramlaştırdığımız duyular yolu ile işleyen öznel ilkeleri sayesinde iş görür. Yani kesinlikle başıboş değildir; bir yasaya bağlıdır ve aynı zamanda yaşamın ve kültürün yükseltilmesinde işlevseldir. Bunun yanında yüce duygusuyla evren ideleriyle de bağ kurar. Yüce duygusu haz uyandırması ve evrensel

değer vermesi bakımından güzele benzese de sonsuzluğa, haz ve hayal gücü arasındaki uyumsuzluğa, haz ve acının taşkınlığına ve iç içe girmesine vurgu yaptığı için güzelden ayrılır. Bu bakımdan yüce gösterdiği özelliklerle evren idelerinin varlığının göstergesi olur. Oysa güzel, haz ile kurmuş olduğu çıkarsız, öznel ve evrensel bağ aracılığıyla açığa çıkar. Haz, güzel ile kurmuş olduğu ilişki bakımından özgürlüğün ahlak yasasında gördüğü işleve benzer bir işlev görür ve etik ile estetik alanların birbirine yaklaşmasını sağlar.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1998). *Felsefe terimleri sözlüğü*. İnkılâp Kitabevi.
- Bozkurt, N. (1995). *Sanat ve estetik kuramları*. Sarmal Yayınları.
- Descartes, (2007). *Meditasyonlar* (İ. Birkan, Çev.). Bilge Su Yayıncılık.
- Heimsoeth, H. (2007). *Kant'ın felsefesi* (T. Mengüşoğlu, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Hume, D. (2009). *İnsan doğası üzerine bir inceleme* (E. Baylan, Çev.). Bilge Su Yayıncılık.
- Kambouchner, D, & De Buzonz, F. (2012). *Descartes sözlüğü* (M. Erşen, Çev.). Say Yayınları.
- Kant, I. (1999). *Pratik aklın eleştirisi* (Ü. Gökberk, İ. Kuçuradi, G. Durusoy, F. Akatlı, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2000). *Prolegomena* (İ. Kuçuradi & Y. Örnek, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2015a). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi* (İ. Kuçuradi, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2015b). *Arı usun eleştirisi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea yayınevi.
- Kant, I. (2016). *Yargı gücünün eleştirisi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınevi.
- Kargın, H. Hüseyin. Immanuel Kant'ın estetik görüşü, *Eğitim Dergisi*, sayı: 54 Nisan 2017 <https://www.egitirim.gen.tr/immanuel-kant-in-estetik-gorusu/> (Erişim tarihi: 07 Ocak 2024)
- Nutku, U. (2016). *Yeniçağ felsefesinde a priori problemi*. Doğu Batı Yayınları.
- Sarı, M. "Özgürlük bağlamında Kant ve Schopenhauer", *I. Uluslararası Kapadokya Felsefe ve Sosyal Bilimler Kongresi (CAPASS2019) Bildiri Özetleri Kitabı*. Ed. Yener Bektaş, Faruk Manav, Esra Bektaş, <https://acikerisim.nevsehir.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.11787/1443/CAPASS>

[2019-Bildiri-%c3%96zetleri-Kitab%c4%b1-ISBN.pdf?sequence=1&isAllowed=y](#)

(Erişim tarihi: 07 Ocak 2024)